

Kodriver, *Primula*

HULKRAVET KODRIVER, *Primula veris* og FLADKRAVET KODRIVER, *Primula elatior*, er velkendte forårsplanter med ved roden omvendt ægformede, fintandede blade og på høje skafter skærme af nikkende gule blomster med langt kronrør. Hos førstnævnte art er bægeret opblæst, den citrongule, duftende blomst har hul krave og 5 røde pletter i et indsnøret svælg, mens den lidt højere (15–30 cm) Fladkravet Kodriver har valseformet bæger, større svovlgul krone og ikke indsnøret svælg uden pletter. Alm. på høje enge, i skove og krat osv. (sjældent i V og Njylland), sidstnævnte art er alm. navnlig i det sydøstlige Danmark.

Hulkravet kodriver føres undertiden ind i haver, de fornemme haver har sorter med dobbelte blomster (o. 1650; 1). Vilde kodriver-arter plantes ofte i stauedebede (2).

Kodriver 1688ff (koedrifver), 1534ff *kodrobel*, 1619 *kodrevel*, 1648ff *okse-*, *øksendriver*; navnet oprindelse og betydning var ukendt af forfatterne til de ældste urtebøger og er stadig omstridt, følgende tolkninger må dog opgives: blomstrer omtrent samtidig med at køerne plejede at komme på græs, som regel i april, »når den lod sig til syne, skulle køerne i marken eller drives til skovs ... man sagde derfor, at den 'drev øksne af stalden' eller 'køer til skovs« (3); ædes ikke af kvæget, planten driver dem væk (fra sig) (4); fordi den med sin blomstring »driver øksen af skoven« = vinterhugsten ophører (SFyn; 5). Navnet henføres nu bl.a. til drøbel (af drevel) i betydningen patte efter blomstens form og hængende stilling, jf. *kopatter* 1634ff, Jylland, Langeland, Lolland, *kodribbel*, *-drøvling* etc. Øjylland o. 1870ff, *kostripper* Samsø o. 1870ff til strip = lille malke-spand af træ (6).

Himmelnøgle og *Sankt Peders urt* 1534, den hule blomst med støvfang i midten er sammenlignet med gammeldags nøgle og lås, den hængende blomsterkvast med et nøglebundt; iflg. en katolsk legende tabte St. Peter (eller jomfru Marie) sit nøgleknippe ned på jorden, hvor det faldt, spirede den blomst frem, der åbner porten til vårens blomstervrimmel (7). *Hvid betonie* 1546–1800, bladene kan ligne betoniens (bd. 4). *Hanefod* og *hanelæg* 1546ff; Stevns, det kraftige skaft med hængende blomster blev sammenlignet med læggen på et omvendt fugleben (8). *Koblostm* 1619–1820, Als 1820, se kodriver ovenfor. *Marienøgle* 1648–o. 1870 (Kolding), *Sankt Peders nøgle* 1678–1867, *nøgleblomst* o. 1700–1821, *engstjerne* 1762–1800 først til Melet Ko-

»Sankt Peders Urt«. Ældste danske trykte plantebilleder, fra Lucas Martini's »Jomfruens Ærekrantz«, 1594.

driver, se nedenfor. *Hanekam* 1763ff, de takkede blade, blomster- og frugtstanden sammenlignet med fuglens kam. *Værkurt* 1764 og *værkbrudurt* 1769 efter anvendelsen mod smerter. *Vårlyst* 1793–1821 er konstrueret og henviser til de smukke blomsters tidlige fremkomst. *Vor Frues nøgleblomst* 1806–21. *Kællingetand* 1810ff sigter til de takkede blade eller den fligede krave. *Aksel i vang* Bornholm o. 1835ff med uvis oprindelse. *Skadelæg(ger)* Lolland 1848ff, se hanefod ovenfor.

O. 1870ff: *himmerignøgle* Alborg, Thy, *Maries himmerignøgle* Koldingegnen, *kirkenøgle* Thy; *gjerrak*, *girak* etc. Sønderjylland, af tysk dial. *Girg* = Georg, planten blomstrer omkring St. Georgsdag 23/4, i stednavnet Gederaggemade 1714–1817 Tyrstrup, måske i Gidderagre 1716–18 Agtrup; *oksebrog* Angel til ældre dansk brog

Fladkravet kodriver. Flora Danica, 1770.
Overfor:
Melet kodriver. Flora Danica, 1764.

= bukser ☉: det oppustede blomsterbæger; *kragetæer* Lolland og Falster; *teblomst* anvendt som teerstating.

O. 1880ff: *marieløgle* ØJylland, *kobold* Sønderjylland også (og oprindelig?) til engblomme bd. 2; *studedrevel* Bjerger herred, se kodriver ovenfor; *rødhøjne* Sønderjylland og *bittehøjne* Jylland efter blomstens pletter; *teurt* Jylland og *teskadelæg* Lolland.

Jomfru Marias nøgleknippe 1914ff, *koøjne* Himmerland, Falster 1913; *bukser* og *bowsendud* Sønderjylland, -dud vel til plattysk *dutt* = lille bred mand (det oppustede bæger) jf. *bukse-mænd* Jylland, *buksetrold* Mjælland, *bukseøg* Møn. *Himmellys* Sønderjylland 1925, *tegirak* Åbenrå og *tekopper* Sønderborg, *pimpelfé* Sundved omdannet af *Primula*; *studeast* Horsens-egnen, *ast* = bagdel; *skovklokke* Øland, *primliverris* Thy af slægtsnavnet; *tedriver* Åsum Fyn og *teknægt* SFyn; *koløber* og *kobumber* Lange-land, se kodriver ovenfor, efterleddet = slå; *koklokke* NSjælland, *koknæ* Fårevejle, *tysk hanekam* SSjælland om hulkravet kodriver, tysk her = fremmed til adskillelse fra den mere almindelige fladkravet kodriver; *kourt* ØMøn, *kragelæg(ger)* 1923ff og *rågelæg* Lolland, Falster; *primlavér* Bornholm. (9).

MELET KODRIVER, *Primula farinosa*; meget sjælden i sjællandske moser og tørveholdige enge samt på Bornholm; bladens underside er hvidmelet, de lilla blomster samlet i tæt opret skærm. *Engstjerne* 1648ff, *blåmaj* 1688–1821, *fugleøjne* 1862f efter sammenligning med blomstens gule svælgrand; *stjerner* eller *røde stjerner* ØSjælland (10).

LITTERATUR: (1) 81 1647,69; 697 1648,64; (2) jf. 531 102f; (3) 409 nr. 29,1890; 145 1899,251 jf. 760 281; (4) 622 25; (5) 839 1878–79,19; (6) 1004 1632,13; 689 2,336f,340, se 4 25,1962,129ff; (7) 520 34; (8) 401 1950,73f; (9) 689 2,340ff og 3,824; 107; 148 3,28 og 4,288; (10) 689 2,337.

LÆGEMIDLER

Henrik Smid 1546ff (1): (hulkravet kodriver) den sukkersyltede plante og destilleret vand af den »styrker såre vel det vansmægtende menneske, som er forkommen af stor og langvarig sygdom og ingen magt har«, og patienter med apopleksi; begge lægedomme styrker især hjertet. Blade og blomster stiller hævelser efter bid af giftigt dyr, læger andre sår, som bades med det destillerede vand eller pålægges bladene. Destilleret vand af blomsterne stiller hovedpine, der skyldes hede. »De kvinder, som vil have et

klart og skønt ansigt, de overstænker blomsterne med vin og brænder [destillerer] så vand deraf, med hvilket de stedse vasker sig ... og mener, at det skal borttage al ansigtets urenhed«.

Simon Paulli 1648, 64; hulkravet kodriver er bedst til lægedom, men fladkravet kodriver berømmes for at modvirke lammelser. Blomsterne syltes til et middel for værkbrudne. Hele planten eller blomsterne kan anvendes i smertestillende grødomslag på fødder med podagra.

Bruges mod lammelser, styrker senerne (1632; 2). Mod gigt, krampe, lammelse drikkes en te af den grønne eller tørrede plante (1761; 3), dekokt af blomsterne drikkes for gigt (Fredericia 1767; 4), reumatiske lidelser (1800; 5), teen fordriver hovedpine og svimmelhed, virker søvndyssende, destilleret vand af planten for apopleksi og lammelse, blomstersaften gnides på huden for at fjerne pletter (6). Kodriverte gives børn mod kighoste (7). Under sidste verdenskrig blev roden anvendt som erstatning for hidtil indførte saponinholdige droger, bl.a. senegarod (8). – Den pulveriserede rod forårsager nysen (1800; 5) og skal give opkastning (1806; 9).

Farmakopeen 1772 har blomsterne af hulkravet kodriver; urt og rod sælges på nogle apoteker.

Sygt kvæg indgives blomsterne med foderet (1761; 3) hele planten mod hoste hos heste (10). Hanekam og kabbeløg (kabelleje), · det er godt til gamle øg (Jylland 1871; 11).

For at sikre sig mod koldfeber (malaria) skal man spise de tre først fundne kodrivere og tre gange sige: Kobol, kobol, befri mig fra *æ kol* (Sønderjylland; 12).

Når man om foråret ser den første kodriver, må man gøre et ønske (ØJylland; 13).

LITTERATUR: (1) 841 1577,117; (2) 1004 13,1004b 13; (3) 696 334; (4) 977 158; (5) 739 2,1800,53f; (6) 718 1837,84; (7) 408 1854,29; (8) 725 3/8 1944 jf. 177 15,1941,25-31; 227 1942,212; 37 1942,197,200; (9) 398 1806,184; (10) 83 58; (11) 488g 1,92; (12) 488 9,1888,66; 783b o. 1870 (Als); (13) 830 3,1885, 15.

ANDEN ANVENDELSE

Blomsterne eller bladene, især af hulkravet kodriver, anvendes som teerstating (1800ff; 1) »kodribbelte« (Elsted ØJylland; 2), »øksendri-verte« (Fyn; 3), på Ærø blandet med røllike (1840; 4). Som barn med spæde hænder · til en te så sød · store gule kællingetænder · jeg i græsset brød *Adam Oehlenschläger* 1817 (5). Roden kogt med øl giver dette en behagelig lugt og smag, i samme hensigt hænges blomsterne i vin (1761; 6), af blomsterne brygges en vin, unge blade kan spises som salat (1800; 7) og råkost (8). Farver brændevin gul (9).

Roden kan benyttes som erstatning for kvillajabark til vask (1941; 10).

Den jævne befolkning plukker blomsterne af melet kodriver og blander dem i andre »strøurter« (1648; 11). Det er meget almindeligt at tage buketter af kodriverblomster med hjem til vaser. Kodriveren »er landsbybørnenes yndling. De kommer hjem med favnen fuld af de duftende blomster, pynter op i huset med dem og suger den søde honning af kronrøret« (1890; 12). Børn siger til kodriveren: *Øsel-vång*, øsel-vång, giv os penge for vor sang (Allinge o. 1890; 13).

LITTERATUR: (1) 739 2,1800,53f; 32 37; 955 1926, 22 (o. 1850); 830 12,1889,27; 522 42 (Nyborg o. 1860); 359 17,1907,175 (Angel); (2) 228e 2,246; (3) 934 2055; (4) H. C. Andersen, *De to Baronesser* (1848) 1. del; (5) 678b 62; (6) 696 334 jf. 739 2, 1800,53f; (7) 739 2,53f; 398 1806,183; (8) 712 31; (9) 398 1821,222; (10) 856 nov. 1941; (11) 697 66; (12) 409 nr. 29,1890; (13) 449 1950,20.

Skovbund med blomstrende kodriver mellem anemoner og skovsyre. Maleri af Anthonore Christensen.

POESI

Min grøft, hvor somren sin trompet, · auriklen,
talrigt sætter *Asger Pedersen* (1). Kodriver! kom!
– Straks står en flok og græsser. · Som mælk og
honning er den lys og blid, · nystrøget, fin og
ren, som små prinsesser, · en søndagsmorgen
foran kirketid *Helge Rode* (2).

LITTERATUR: (1) 701 12; (2) 776d 36.

Engelskræs, *Armeria maritima*

Mellem de linjeformede, rosetstillede blade skyder 10–30 cm høje skafter op med øverst et tæt rundt hoved af små rosenrøde blomster, hvis bæger er hindeagtigt og foldet. Almindelig på enge nær kysten og sandede bakker. Fra gammel tid anvendt til indfatning af havebede (1647ff; 1).

Engelskræs 1793ff efter de græslignende blade, som danner tætte tuer, forleddet vel med betydningen 'indført' eller 'dyrket' og da først givet til havesorter. *Græsnellike* 1647ff, *havgræs* 1774; *munkeblomme* (= -blomst) 1793–1837, om munke se blåmunke bd. 4; *græsblomst* 1795, Amager o. 1870; *bankerot* 1793–o. 1880 (Hjørning) med uvis betydning, måske samme oprindelse som *fåreleger* 1796ff, oprindeligt et jysk dialektnavn, -leger kan skyldes børns leg med det langstilkede blomsterhoved som slagvåben (leg = gammeldansk for kamp), sml. nedenfor samt kabbeleje bd. 2 og vejbred bd. 4, dyrenavnet vel fordi planten gror på steder, hvor får og lam græsser, jf. *lammeleger* Jylland 1800ff, måske i stednavnet Lammelæger 1814ff en sandgrund n.f. Sild, *lammeknap*, -*knopper* 1800ff, VJylland o. 1870, Anholt. *Sønne-like* 1798–1914.

Dagligbrød N og VJylland, Læsø o. 1800ff, børn har suget nektar af og spist blomsterne. *Kongens knap*, *kongensknap* Jylland 1811ff efter blomsterstandens form, måske også børneleg, *knapurt* Jylland 1820. *Krigskarl* Jylland 1820ff, *kæmper* og *kæmperblomst* NJylland 1821ff, se fåreleger ovenfor; *rugbrød* Ærø 1834, Strynø, Omø, Fejø, VLolland, og *Vorherres brød* o. 1850ff, Als, Ærø, NSjælland, Lolland, se dagligbrød og nedenfor. *Strandnallike* 1839ff, *fåregræs* NSjælland o. 1860.

O. 1870: *storkeblomst* Sønderjylland, *drengrose* Ribe hentyder til kamplegen, *kranseblomst* Slesvig Vesteregn jf. *kirkeblomst* Salling: børn fletter kirkevinduer o.a. figurer af stænglerne; *strandurt* Ærø, *kallemanke* Samsø med uvis be-

På de sandede strækninger tjente engelskræs som føde for får og lam. Tegning af J. Th. Lundbye.

tydning, *strandknap* Sejerø, Gilleleje, *surbrød* Kalundborg- og Holbækegnen, se dagligbrød ovenfor; *engrose* Lolland, *bakkemunke* Bornholm og *stenurt* Christiansø;

o. 1880: *kongens drenge*, *manødreng* og *huggelege* Ribeegnen, se fåreleger ovenfor; *fannikknop* Varde, meget alm. på Fanø, *lammehoved* og *fattigbørn* MJylland, *troldheks* VJylland, *vild løg* Holstebro og *strandløg* Falster, Bornholm, har som løg et skafet blomsterhoved.

Strandrose Sønderjylland, *markblomme* Manø, *lammeblomst* vestlige Sønderjylland, *lammepatte* SJylland, børn suger nektar af blomsterne; *guld-knap* Ribeegnen, *dagligmad* Ringkøbingegnen, se dagligbrød ovenfor; *fåreknop* og *blåmunke* NJylland, *strandknap* Juelsminde Øjylland, *fletteblomst* Mariager, *sukkerblomst* Himmerland og *øllebrød* sødøstlige Vendsyssel, børn spiser blomsterne; *kyllingehoveder* Ålborgeggen.

Drengrose Assenseggen, vokser på »Drejet« eller af 'drengrose'; *strandpikke* SFyn, pikke = stenhuggers hammer, jf. *munkeblomst* og børnelegen; *næsblomst* SFyn gror på næs sml. *revurt* Lyø, *korsøblomme* Årø, *sylturt* Langeland; *strandugler* Tåsinge, de afblomstrede hoveder er grå, *lucianna* Tåsinge med uvis betydning, *brødurt* Birkholm ved Tåsinge, *brødbakke* Ærø, *rugbrødsblomst* Strynø, *brødblomst* og *rugblomst* Drejø, Agersø fordi børn spiser blomsterne, og »når man stak næsen ned i en buket, mindede duften om nybagt rugbrød« (Drejø; 2), *fårelille* ved Svendborg, *Vorherres hvedebrød* NVSjælland; *hesteskosøm* Samsø efter frugterne med påsiddende bæger, *strandblomst* NSjælland,